

Sammlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 92 1971

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1972

Recensioner av doktorsavhandlingar

(Samtliga avhandlingar utom Rolf Arvidssons har anmälts av fakultetsopponenterna. Också doktorsavhandlingar av den nya typen har som synes här upptagits till behandling. Både det stigande antalet av dylika avhandlingar liksom deras mer anspråkslösa målsättning torde snart göra det mindre angeläget att de recenserar i Samlaren.)

Sven-Bertil Jansson: *Medeltidens rimkrönikor. Studier i funktion, stoff, form.* (Studia litterarum Upsaliensia, 8.) Läromedelsförlagen/Scandinavian University Books. Sthlm (tr. Nyköping) 1971.

Det har ofta — och med all rätt — framhållits, att ett studium av den europeiska medeltidslitteraturen i hög grad är eller bör vara liktydigt med studiet av de olika litterära *genrerna*. Utan en riktig förståelse för genrens och mönstrets betydelse kan helt enkelt inte merparten av den medeltida litteraturen på ett riktigt och rättvist sätt uppfattas och uppskattas; härför utan kan inte det enskilda diktverkets beroende av genrens allmängods respektive dess eventuella originalitet fastställas. Sven-Bertil Jansson har i sin doktorsavhandling gjort en sådan genreundersökning, i det att han har behandlat medeltidens rimkrönikor, en genre, som vetter åt såväl factum som fictio. Jansson har ett fast grepp om sitt ämne, och han demonstrerar en stor beläsenhet. Han visar sig ha den erforderliga kännedomen om medeltidens historia, kulturförhållanden, idéhistoria och estetik. Hans litterära stilkänsla är säker, hans omdöme sunt och kritiskt. Hans akribi är god.

I förordet står det, att »på grund av tidernas och universitetens skiftningar har denna avhandling fått ett annat innehåll och format än vad som först var avsikten. Utgångspunkten var att söka göra en genrehistorisk undersökning av medeltidens svenska rimkrönikor med huvudvikten på de tyngst vägende texterna, Erikskrönikan, Engelbrekts- och Karlskrönikorna samt Sturekrönikorna. Ett väsentligt syfte var att därvid sätta in de svenska verken i ett

europiskt sammanhang.» I fortsättningen meddelas, att resultatet av Janssons forskningar i det utomsvenska europeiska materialet växte så pass, att han — väl med tanke på de villkor, som numera, mången vill nog med mig säga beklagligtvis, gäller för doktorsavhandlingars tryckning — såg sig nödsakad avstå från att fullfölja hela den ursprungliga planen nu och i ett sammanhang. Förf. har därför valt att av de svenska rimkrönikorna endast behandla den äldsta, den genremässigt mest betydelsefulla och den samtidigt litterärt mest högtstående, nämligen Erikskrönikan. Om också andra lösningar varit tänkbara, finns det inga invändningar att göra mot detta val, särskilt som avsnitten om de utländska krönikorna tydligen varit längre hunna än de om de senare svenska. Jag vill bara uttrycka förhoppningen, att Sven-Bertil Jansson senare får tillfälle att framlägga de nu utslutna studierna i dessa yngre svenska krönikor.

Ledstjärnan för arbetet har, som det sägs (s. 5) närmast på tal om de i kap. II behandlade krönikorna, »varit att försöka utmejsla drag, som ger en uppfattning om verkens tillkomstförsättningar och samhälleliga funktion samt om deras stoff och form särskilt såsom betingade av rimkrönikans mellanställning mellan historieskrivning och epos». Detta är en korrekt beskrivning av de frågeställningar förf. uppställer, och som han också på ett energiskt sätt fasthåller genom hela arbetet.

Inledningsvis tar författaren upp *termen rimkrönika*. Han betraktar den på det sätt den allmänt används, som alltför löslig för att användas som genrebeteckning. En rimkrönika är enligt honom »en framställning på rimmad vers, vilken återger en serie händelser, som i stort sett kan betraktas som historiska eller under medeltiden betraktades som historiska. Berättelsen förlöper i princip kronologiskt, och dess grundlinje utgörs som regel av en furstesläkts olika generationer eller en räkka av härskare (kungar, hertigar, grevar, ordensmästare etc.) inom den politiska enheten. Trots alla beskrivna individuella insatser, trots utbroderingar och utvidgningar av olika slag återvänder sålunda framställningen alltid till en av

historien given kärna.» Denna Janssons definition är väl egentligen blott en formulering för hur han avgränsar sitt ämne. Han vill nämligen, och det är helt naturligt inte minst med tanke på de svenska rimkrönikornas karaktär, koncentrera sig på vad han kallar »rimkrönikegenrens huvudtyper» och utesluter i enlighet härmed de krönikor, som handlar antingen om minimum, t. ex. ett fälttågs, en enskild persons, ett klosters historia, eller om maximum i världskrönikans gestalt. Avgränsningen leder dock åtminstone på en punkt till en något mindre önskvärd effekt, då, framför allt på basis av argumentet, att den återspeglar en utpräglat augustinsk-teologisk historiepufffattning, Jansson enligt min mening avfärdar den tyska Kaiserchronik alltför kortfattat (s. 74 f.). Här saknar man påpekandet, att denna krönika försågs med fortsättningar i olika etapper fram emot 1200-talets senare del (t. o. m. Rudolf av Habsburg). Ett sådant påpekande hade understrukit kontinuiteten inom rimkrönikegenren på tyskspråkigt område — det är f. ö. också ganska sannolikt att, som framhållits av tidigare forskare, den av förf. behandlade Jans Enikel influerats av Kaiserchronik inte bara direkt för sin av Jansson i enlighet med hans principer onämnda Weltchronik, men också därigenom indirekt för sin senare skrivna Fürstenbuch, ett verk, som fullt beaktas i avhandlingen. Jansson gör eljest värdefulla påpekanden om kontinuiteten inom genren (s. 79, 81, 84 f., 91 f., där det bl. a. framhålls, att fransmannen Pierre de Langtoft likaväl som den engelska rimkrönika, som brukar kallas Robert of Gloucesters krönika, bygger på traditionen från de anglonormandiska rimkrönikörerna, och att det också finns ett på släktförbindelser grundat kulturellt samband mellan de sistnämndas patroner Henrik II och Eleonor av Aqvitanien och det tyska hov, vid vilket den tyska Braunschweigische Reimchronik tillkommit). Trots detta hade jag önskat, att man i avhandlingen ännu mera fått se det visserligen delvis mycket svåra problemet om kontinuiteten inom genren belyst. I vilken utsträckning har de olika rimkrönikeförfattarna känt varandras verk och, omvänt, i vilken grad kan man kalkylera med hypotesen om självständig uppkomst av vad man kan kalla »rimkrönikeidén» vid olika tider, i olika geografiska och kulturella miljöer och av olika författare genom en kombination av versform och historieskrivning? Existensen av den i förhållande till de anglo-normandiska krönikorna samtida tyska Kaiserchronik illustrerar, vad jag menar, i viss mån också — om man accepterar Janssons åsikter om dess självständighet — den svenska Erikskrönikan.

Förf. har indelat sin framställning i tre stora kapitel, vart och ett bestående av ett antal delavsnitt. Det första kapitlet handlar om 1100-talets anglo-normandiska krönikor, kapitel II om de europeiska krönikor, som i tiden närmast föregår Erikskrönikan, vilken ensam utgör föremålet för behandlingen i kapitel III. Det kan sägas, att de tre kapitlen i viss mening utgör från varandra fristående behandlingar av olika rimkrönikor. Ett fastare samband mellan kapitel I och kapitel II hade kunnat skapas genom att det i det senare av dessa den nyssnämnda kontinuiteten, i de fall där den låter sig påvisas, kraftigare understruktis och ägnats ett särskilt avsnitt. Vad kapitel III beträffar, så kan inte samma invändning resas mot Janssons arbete, alldenstund han ägnat ett speciellt avsnitt (nr 9) åt frågan om de nordtyska förebilderna till Erikskrönikan. Här är det i stället de enligt förf. föreliggande faktiska förhållandena — Erikskrönikans självständighet — som gör att detta kapitel får en självständig ställning. Det kan låta paradoxalt att, efter vad jag nu sagt, påstå, att det finns ett starkt inre sammanhang i avhandlingen, men så är fallet. Genom att betrakta de olika krönikorna ur gemensamma aspekter, genom att i de skilda kapitlen genomgående ställa samma frågor till materialet skänker Jansson sin behandling av ett tämligen heterogent ämne en karaktär av homogenitet. För kapitel I om de anglo-normandiska krönikorna har, såvitt jag kunnat bedöma, förf. på ett kritiskt sätt bedömt och tillgodogjort sig all väsentlig litteratur — häribland märks f. ö. tidigare betydande svenska forskarinsatser av Gunnar Biller, Emanuel Wahlgren och Carin Fahlin. Eljest är det tydligt, att förf. här haft stort utbyte av schweizaren Reto Raduolf Bezolas magistrala arbete »Les origines et la formation de la littérature courtoise en occident» (I 1944; II 1960; III 1963), till vilket han ofta hänvisar. Då han på några ställen kritiserar Bezzola (s. 20, 22, 42) är det för att denne inte känt till eller begagnat sig av några andra forskares insatser; kanske är Jansson på ett av dessa ställen (s. 42 n. 2) väl hård i sin kritik, då han säger, att Bezzolas utläggning kring en passus hos Wace har »ett högst tvivelaktigt värde». — Allt som allt bjuder kapitel I på en mycket välbalanserad framställning, där Janssons egna studier i kröniketexterna kombinerade med den nämnda suveräna överblicken av litteraturen gör det möjligt för honom att lösa de problem han ställer. Hans särskilda uppskattning av Wace är påtaglig, och jag tror var och en enbart genom de citat man får i avhandlingen delar denna hans känsla.

Kapitel II är värdefullt genom att det ger en

sammanställning av ett i alla avseenden utom rent kronologiskt ganska disparat material; på så sätt innebär det en mycket nyttig översikt, till vilken ingen egentlig motsvarighet funnits i litteraturen. Härigenom överträffar detta kapitel det föregående, eftersom det dock funnits samlade behandlingar av de anglo-normandiska krönikörernas verk, låt vara att Gaimar och hans verk knappast tidigare sammanhållits så fast med Wace och Benoit som i Janssons arbete. Å andra sidan är det avgjort svårare att orientera sig i detta kapitel än i kapitel I, och skildringen av alla dessa franska, engelska, flamländska, holländska, tyska och österrikiska krönikörer blir mindre skarp i konturerna än bilden av Gaimar, Wace och Benoit. Detta beror naturligtvis till största delen på ämnets art, men man kunde ha önskat att författaren i kapitlets avsnitt 2, där dessa krönikor från 1200-talets senare del och 1300-talets början presenteras, inledningsvis följt en strikt språklig-kronologisk princip och först därefter infört den systematik han nu lägger till grund för presentationen. Också här visar Jansson en god kännedom om litteraturen i ämnet. Kanske saknar man dock en hänvisning till Gustav Ehrismanns goda översikt i sista bandet (1935) av hans stora verk *Geschichte der deutschen Literatur bis zum Ausgang des Mittelalters*, s. 429-433; förf. har blott begagnat en annan del av Ehrismanns standardarbete. Ehrismann för där till torgs (s. 433) en värdering av Ottokar von Steiermark som historiker, en värdering liknande den Jansson (s. 125) ger uttryck åt under polemik mot Walter Heinemeyer; Ehrismann skriver: »Ottokar ist in erster Linie Historiker, sein Werk hat wissenschaftlichen Wert trotz vieler Unrichtigkeiten.» Om Ottokar är det för övrigt av intresse att notera, att han kände landsmannen Jans Enikels arbete, något förf. borde ha upplyst om.

Kapitel III, det om Erikskrönikan, behandlar naturligtvis det ämne, som är ojämförligt bäst känt av en svensk publik. Som bekant är litteraturen om Erikskrönikan mycket stor efter insatser av främst historiker och filologer, under det att försöken till egentligt litteraturhistoriska analyser av krönikan är tämligen få. I första hand tänker jag därvidlag på de många goda iakttagelserna, spridda tvärs genom Rolf Pippings verk *Kommentar till Erikskrönikan* — väl den mest minutiösa kommentar en nordisk dikt av större omfång bestått — samt på de litteraturvetenskapliga avsnitten i Ingvar Anderssons bok *Erikskrönikans författare*. Trots all möda, som forskningen nedlagt på krönikan, står säkert vissa nya resultat att vinna, och författaren har med sitt speciella genrehisto-

riska och, om jag så får säga, selektiva grepp om ämnet nått fram till åtskilliga sådana. Han har indelat sitt kapitel om Erikskrönikan i nio avsnitt. Av dessa ter sig möjligen nr 2, Erikskrönikans placering i handskrifterna, som mindre nödvändigt i detta sammanhang och hade varit mer befogat i en avhandling, som enbart eller huvudsakligen behandlat den svenska medeltidens samtliga rimkrönikor. Under alla förhållanden hade kapitlet i föreliggande avhandling kunnat förkortas; jfr författarens egna konklusioner på s. 144. Jag vill också sätta frågetecken för relevansen i närvarande sammanhang av avsnittet s. 161-164 om marginalanteckningarna i handskrifterna, något som också förf. själv gör (s. 161).

Givetvis har Jansson i stor utsträckning kunnat bygga på föregående forskning, även om som nämnts denna forskning blott i mindre grad haft en rent litteraturvetenskaplig inriktning. I enstaka fall syns mig Jansson icke ha gjort sina föregångare full rättvisa, så t. ex. när han på ett par ställen (s. 176 n. 6 om *Amlode*, s. 193 om *salen i Lödöse*) ej tar tillräcklig hänsyn till nyanseringen i Ingvar Anderssons framställning. På sid. 137 borde ha nämnts, att Everhard von Wampens lärodikt tidigare berörts av såväl Gunnar Bolin som Ingvar Andersson. När det gäller avsnitt 4 i detta kapitel — det om Erikskrönikans prolog — blir man tämligen övertygad om Janssons nyktra resonemang och hans konklusion: EK-prologens oavhängighet av den livländska rimkrönikans. Det är dock beklagligt, att Jansson icke känd den häromåret bortgångne danske historikern Henry Bruuns bok *Den middelalderlige dagvisse* (1965) och tagit ställning till Bruuns — enligt min mening ej evidenta — resultat om förhållandet mellan EK, livländska rimkrönikan och »Den signade dag».

I de också som helhet goda avsnitten 5-7 i kapitel III upptas s. 176-184 av en intressant argumentation, där förf. an knyter till Gustav Storms gamla tanke att EK:s författare känt den norska *Didrikssagan*. Jansson tar emellertid upp problemet på ett mycket mera djupgående sätt och tillför därigenom frågan om de litterära influenserna på EK-författaren och om hans metod och källor ett viktigt nytt uppslag. Trots Janssons argument måste jag dock erkänna, att jag åtminstone inte ännu är beredd att acceptera hans till sist visserligen mycket varsamt formulerade hypotes om ett samband mellan *Nibelungendiktningens* stoff och EK:s skildring av *Nyköpings gästabud*. — Verkligt centrala partier i kapitel III är de två sista avsnitten, 8 och 9, där EK:s avhängighet av stilen i *Eufemiavisorna* resp. utländska, enkan-

nerligen nordtyska, rimkrönikor diskuterar. Eufemiavisornas betydelse i detta avseende kan ej förnekas, men Jansson utreder EK-författarens delvis av genreolikheten orsakade relativa självständighet gentemot dem. På samma sätt är det mer än troligt, att EK-författaren känt den tyska rimkrönikegenren, men Jansson kommer till det viktiga resultatet att ingen särskild av de bevarade tyska krönikorna tjänat EK som förebild. Överhuvudtaget framstår EK efter Janssons forskning ännu mera än tidigare som en självständig skapelse av högsta rang: »Die Eriks-Chronik als solche ist bis in Detail hinein unabhängig von den anderen Vertretern der Gattung.» (s. 226). — Kapitel III representerar som helhet ett mycket gott forskningsarbete, präglad av uppslagsrikedom, måttfullhet och sunt förnuft.

I boken ges översättningar av de anglonormandiska och de övriga franskspråkiga rimkrönikecitaten. Jansson har därvid, trots de egna mycket goda språkkunskaper hans forskning förutsätter, anlitat en expert på området. Möjligen kan man härvidlag undra, varför inte också de engelska, holländska och tyska krönikecitaten försetts med översättningar. Layamon's Brut t. ex. torde väl knappast vara lättare att omedelbart förstå än de franska krönikorna. I sammanhanget kan påpekas, att översättningen av några musikalska instrumenttermer på s. 64 är diskutabel och att »lekare» måhända kunnat användas som svenskt ord för de »jonglörer» Jansson talar om på s. 41 m. fl. ställen. — Mot litteraturförteckningen kan vissa invändningar riktas. Stundom saknas serietitlar och uppgifter om vilka arbeten som är ak. avh. I ett par fall begagnas senare oförändrade upplagor av arbeten, där första upplagens utgivningsår av forskningshistoriografiska skäl borde ha angetts.

Det är icke många svenska litteraturforskare som arbetar på det medeltida området. Desto värdefullare är det att Sven-Bertil Jansson gett sig i kast med en uppgift på detta fält och löst den på ett så framgångsrikt sätt.

Bengt R. Jonsson

Börje Räftegård: *Dahlstiernas Kunga Skald. Komposition och genremässig gestaltning*. Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. (Stencil.) 1971.

Såsom framgår redan av den undertitel varmed Börje Räftegård försett sin doktorsavhandling om Dahlstiernas Kunga Skald, har han i sin undersökning hållit sig till två strikt avgränsade arbetsfält. De hör för övrigt så nära samman, att de kan sägas bilda en organisk enhet:

kompositionsanalysen syftar till och mynnar ut i en genrebestämning. Naturligtvis är han medveten om att även andra synpunkter kan och bör anläggas, exempelvis språkligt-stilistiska, politiska och idéhistoriska, men dem hoppas han kunna göra rättvisa i en kommande, utförligare framställning. Att han är rätte mannen att lösa även en sådan uppgift förefaller säkert; det arbete han nu lagt fram vittnar om skarpsynhet och sinne för väsentligheter, säker balans i omdömet och god orientering i barockens inte alltid så lättillgängliga värld. Som en särskild förtjänst bör också noteras, att avhandlingen är klart disponerad och skriven på ett anmärkningsvärt lättläst språk.

Någon gång överskrider väl Räftegård den gräns han själv dragit kring sitt arbete. Så snuddar han på ett ställe vid ett idéhistoriskt problem av stort principiellt intresse, då han i dikten tycker sig återfinna föreställningen om »den gyllene kedjan». Det är endast fråga om en detalj, men han diskuterar den rätt utförligt, och eftersom själva begreppet *catena aurea* är av central betydelse i både medeltidens och renässansens idévärld kan det kanske vara motiverat att här ta upp den till en låt vara summarisk granskning.

I strof 26 av Kunga Skald förklarar Dahlstierna att både sorg och »fägnad blijd» sänds ned till oss från stjärnorna och hänger samman i allt vårt väsende —

Lijk som een Länckie-käd,
att där dens Eenas Ände
Mon löckta, låter sig den Andra
tappert see.

I en fotnot tillfogar han upplysningen att hans källa för detta påstående är *Elogium Socratis*. I sin kommentar till dikten tolkar Erik Noreen — stödd på ett uttalande av Claes Lindskog — detta som en hänvisning till Platons dialog Ion; där talar Sokrates om den kraft som utgår från »den magnetiska stenen» och som åstadkommer, att ringar och järnbitar hänger fast vid varandra. Räftegård finner det troligare, att Dahlstiernas hänvisning gäller en annan platonsk dialog, Theaitetos, och söker stöd för sin mening i en utredning av Albert Wifstrand med rubriken Den gyllene kedjan (Lychnos 1957–58). Där talas emellertid aldrig om en kedja — ehuru Wifstrand använder det ordet i sitt referat — utan om en lina, som enligt ett par rader hos Homeros går från Zeus' tron till människorna på jorden och som Platon fattar som symbol för den kraft som utgår från solen, likt »ett band av eld», och skapar och uppehåller livet på jorden. Någon kedja med länkar som griper i varandra är det inte